Donderdag 12 december 2026

De vrouw als zondebok door de eeuwen heen

Mevr. Ann Callens, historica.

Rode oortjes

Als het aan te bevelen is, dat er af en toe een heel speciale en pittige lezing ons het water in de mond doet komen, dan hebben wij voor 2026 zeker ons deel gehad met deze lezing. Hoe het voelde in de zaal? Ingehouden adem, roerloze stille aandacht, je hoorde de muizen meeluisteren. Misschien ook bij sommige Neossers oren die flapperden? Of rode oortjes? Als ik spreek van rode oortjes, dan vermoed je wellicht al dat het een lezing was “kinderen niet toegelaten”. Alhoewel, kinderen hoeven niet dom gehouden te worden over het leven zoals het is. Het was bovendien een aangename les in geschiedenis, vanuit het standpunt: wat heeft men ten onrechte in heel de lange mensengeschiedenis de vrouw als persoon toch aangedaan. Geschiedenis is trouwens van belang voor de opvoeding in het onderwijs. En meteen ook kritisch leren denken. Vooral ook bronnen controleren. Is dit nu niet eerder aan de schrale kant.

Ja, hoor ik je nu zeggen, dat moeten toch “de mannen” geweest zijn die de vrouw onrecht hebben aangedaan? Het antwoord daarop is niet rechtlijnig; de lezing was er zeker niet op uit om “dé man” in een kwaad daglicht te stellen. Zeker niet. Wel om geschiedkundig aan te geven WAT de vrouw is aangedaan, hoe dit komt en om hardnekkige misverstanden (nu noemt men dit FAKE nieuws) te counteren.

Oké. Laten we beginnen aan het verslag. Maar weeral: om de lezing te smaken had je erbij moeten zijn natuurlijk. Dit verslag is slechts een algemene en niet een getrouwe chronologische benadering van de lezing, met een aantal markante punten. Zet je schrap. En met de spreuk van de Bond zonder naam: ***verbeter de wereld, begin met jezelf***, zul je (zeker ook als man) anders naar DE vrouw kijken, en haar de plaats bezorgen die ze moet krijgen in onze eigen kleine omgeving én in de grote samenleving.

Zondebok en slachtoffer

In een brede aanloop gaf mevrouw Callens aan waar het begrip “zondebok” vandaan komt. Situeert zich bij de Joden in het oude testament. Een bok werd beladen met alle zonden van Israël en de woestijn ingestuurd. De vrouw als zondebok, de vrouw als minderwaardig, de vrouw als rechteloos wezen, … is al eeuwen lang een feit. Hoe komt dat toch? Een rode draad doorheen de geschiedenis is het feit dat maatschappelijke en persoonlijke frustraties, maar ook alles wat misloopt en onverklaarbaar is, aan de vrouw als zwak “schepsel” wordt aangewreven. Het mannelijke wezen in de natuur was en is meestal dominant, hoewel niet altijd. Als “een vrouw” bovendien buiten de gangbare gedragsregels treedt, wordt ze een “slachtoffer”. Zowel juridisch, als ziekelijk en psychologisch. Excessen hiervan zijn er dan bij het fenomeen van de heksen, bij het maatschappelijk degraderen van vrouwen, of bij het hysterisch verklaren van vrouwen. Denk ook maar aan de algemene trend tientalen jaren geleden om de emancipatiebeweging van de vrouw te verketteren. In het gezin, in de kerkelijke rites, in het economisch en financieel leven, in de hoogte van lonen, in politieke en ambten en in het overheidsapparaat…

In de verre oudheid was de vrouw al een vruchtbaarheidssymbool, maar was vooral een verzorgster van het gezin. Vrouwen namen wellicht, anders dan een jarenlange overtuiging, ook deel aan de jacht in de steentijd. Toen de samenleving sedentair en woonkernen ontstonden, het eigendomsrecht vorm kreeg en in “religies” de vrouw een vreemde rol kreeg

in scheppingsverhalen denk aan de appel en de verboden vrucht in het aards paradijs, kwam de vrouw zeker al in een minderheidspositie. Bij Grieken en Romeinen (de klassiekers) waren de vrouwen er om kinderen te baren. In het Romeins recht werden ze gezien als eerder een “dier” (stel je voor!) of toch met een handicap.

Heksen, kuisheidsgordel en kerkelijke aanbevelingen

Het beeld in de samenleving dat er al in de Middeleeuwen vrouwen als “heksen” of tovenaars waren, is historisch niet correct. Het heksenfenomeen is er eerst later echt gekomen en het was niet enkel voor vrouwen. Het geloof in tovenarij was, en nu nog in delen van de wereld, een primitieve verklarende behoefte. Van heksenvervolgingen was er in de Middeleeuwen geen sprake. Ondergeschiktheid van vrouwen in de Middeleeuwen is zelfs geen eenduidig verhaal. Sommigen hadden zelfs vooraanstaande plaatsen. Denk ook aan Hildegard von Bingen, gravinnen, hertoginnen, koninginnen, … Ze waren handelingsbekwaam, hoewel er grote verschillen waren binnen de standen. Religieus waren er de tegenstelling, gekristalliseerd in het beeld: enerzijds Eva die werd verguisd, en Maria op de troon als moeder van God. Wie herinnert zich nog dat vrouwen na een geboorte een soort van zuiveringsgebed moesten doen aan het Maria-altaar?

Foute voorstellingen en misverstanden waren er bijvoorbeeld in de legende dat de koning of graaf het “*recht zou hebben op de eerste nacht van een bruid”*. Dat is historische nonsens. Ook het verhaal van de kuisheidsgordel is grotendeels enkel een “leuk” verhaal. De religie en de kerk hadden mooie theorieën en “**aanbevelingen”** waarover hierbij een dia. Schilderijen van o.m. Bosch gaven expliciete beelden van de lijfelijke zonden, van verdoemenis in de hel en het geluk van de hemel. Vroeger was men niet zo preuts als we nu nog zouden denken. Zie maar afbeeldingen op kerken, in en op insignes. En het eerste (?) condoom zou een kerkelijke uitvinding zijn. Of een lapje stop veel aarde aan de dijk bracht ziektekiemen tegenhield, is een andere vraag. Venerische ziektes zouden ook de paus, religieuzen, adel, … te beurt zijn gevallen. Werd zelfs eerst gezien als een soort van ereteken.

Sieraden

De strijd om de broek…

Het beeld van de vrouw begon al in de 13de eeuw stevig te veranderen. Haat tegen, angst voor en stigmatisering van vrouwen verhoogden. In 16de eeuw was de gestegen vrouwenhaat het gevolg van religie, morele paniek, en het vaste voet krijgen van vrouwenhaat. Vrouwen werden gezien als minderwaardig aan de mannen, ze lieten zich verleiden door de duivel. Ook economisch en kapitalistisch gingen ze een stap achteruit, verliezen rechten. Door de boekdrukkunst worden ideeën en stromingen gemakkelijker verspreid, zoals nu met het internet, en weer waren vrouwen de pineut. Spreek maar van een helse heksenjacht. Ook letterlijk met executies.

Preutse middeleeuwers?

De theorie: volgens de kerk behoorden vleselijke lusten tot de erfzonde
Boeteboeken van de kerk beschrijven uitgebreid wat er niet mocht (onnatuurlijke seksuele handelingen)
Seks mag niet overdag en niet naakt bedreven worden
Seks is uitsluitend bedoeld kinderen te verwekken en mag alleen als de man 't hoogste ligt
Als een man masturbeert, mag hij vier dagen lang geen vlees eten
Wie ontucht pleegt met een verwijfde man, andere mannen of een dier, moet 10 jaar vasten
Wie zijn zaad in de mond uitstort, heeft de ergste zonde begaan en moet de rest van zijn leven boete doen
Op zondag, de dag des Heren, is seks uit den boze. Rond de vasten was gemeenschap 47 tot 62 dagen verboden. In de maand voor Kerst mocht de liefde niet bedreven worden. Onthouding was 40 tot 60 dagen rond Pasen geboden. Seks was niet toegestaan op veel heiligendagen

Dia Ann Callens

Toenemende vrouwenhaat in de 16 de eeuw
Resultaat van
1.
Religieuze strijd en morele paniek (Reformatie en Contrareformatie)
De vrouw als zondebok : tovenarij en vrouwelijke heksen worden in één adem genoemd
angst voor ' wyven ' en toverie
Institutionalisering van de misogynie : Vrouwen zijn zowel lichamelijk als geestelijk inferieur aan mannen, waardoor ze zich gemakkelijker door de duivel laten verleiden (' Malleus Maleficarum)
2.
Economische uitsluiting en pril kapitalisme
Verlies van beroepsrechten
Marginalisering van de zorg
3.
Opkomst van de centralistische staat en het kerngezin
juridische minderjarigheid
het gezin als autoritaire ministaat
4.
De rol van de boekdrukkunst en de literatuur

Dia Ann Callens

Hysterie

In de 19de eeuw kwam er een medisch aspect bij het minderwaardig maken van vrouwen. De oorzaak van “hysterie” bij vrouwen werd gelegd bij de ontsteking van de baarmoeder (uterus) en de weg naar demonisering ligt dan kortbij. De 19de eeuw was deze van de Victoriaanse tijd: (sommige) vrouwen passen in het uitstalraam van de samenleving. De vrouw is de engel in huis, en de man de heerser in de publieke sfeer. Ook de code Napoleon wiste de vrouw uit. Kun je je dat nu nog inbeelden. En zeggen dat dit zo lang heeft gespeeld. Zelfs toen ik nog jonger was konden vrouwen juridisch geen bankrekening openen of hebben, geen zaak voeren… Het schoonheidsideaal met de dodende ingesnoerde wespentaille en hoepelrok waren stille killers. Denk ook aan het klassenverschil: in de eliteklasse was de vrouw decoratie en in de arbeidersklasse werden vrouwen uitgebaat en uitgebuit, met mannen die hun pree verdronken. Is wellicht een te grote veralgemenisering. Neem daarbij een verfoeide dubbele moraal. Naar buiten mooi en proper. Privé een en al lusten?

De realiteit van het hysterische van vrouwen kwam er o.m. door de sociale klasse, door opgekropte seksuele gevoelens, door stress en zenuwzwakte. Zoiets moest “medisch behandeld” worden, maar op desastreuze (lees: verkeerde) wijze met inactiviteit, opsluiting en isolement, dwangvoeding, ongepaste medische ingrepen, … Kwam dan nog de hypnose en psychoanalyse.

Ondertussen zitten we in de 21ste eeuw en zouden de mensen beter moeten weten. Maar vergeet het. L’ histoire se répète. Andermaal wordt hier en daar de vrouw de zondebok. Stromingen, podcasts, fora, van de vrouw terug aan de haard, antifeminisme, extremisme en uiterst rechts, andere religies. Kinderen krijgen of kregen ook minder stabiele rolmodellen, er zijn de zingevingscrisis, de onderwijscrisis, … Jongeren zijn op zoek naar identiteit en hebben in de puberteit behoefte aan machogedrag, een zwart-witverhaal, invloed van extreme mannelijke idolen en influencers.

Daarnaast is er de huidige tijd van angst door onvoorspelbare potentaten.

Mijn toevoeging:

Tot slot zijn er de huidige wereld van oorlog en destructie, van (tekort aan) voeding en van internet en desinformatie als oorlogswapen, van angst en corruptie, van onmacht en ontgoocheling, van vrouwen en kinderen als slachtoffers,… Maar ook van vrouwen die de behoudende onderstroom van de samenleving op gang houden. Het is bevorderlijk voor dé vrouw om een vooraanstaande rol te spelen. Hoeveel is niet moeten gebeuren om de aanwezigheid en gelijkheid van vrouwen in de politiek, in de hogere echelons van samenleving en bedrijfsleven te krijgen, in gelijke barema’s, … te krijgen? Het gemeengoed van seksistische praat en gedrag is zo nefast en bevordert het nefaste beeld over vrouwen. De onvoorspelbaarheid van potentaten, de onmacht bij de mannelijke machtshebbers om orde op zaken te krijgen. We kunnen enkel maar hopen dat het stille werk van vrouwen dat er altijd is geweest, gewaardeerd wordt en ertoe leidt dat vrouwen in alle religies, in de samenleving, … als evenwaardig worden gezien.

Voetnoot.

Met dit verslag is geen volledigheid bedoeld van het prachtige en boeiende verhaal dat mevrouw Callens heeft gebracht. Met een open geest, met liefde voor geschiedenis, met accent op de waarheid, en wellicht met het doel de vrouw als persoon, als moeder, als partner … grote eer aan te doen en het verkeerde maatschappelijke beeld te corrigeren. Dank daarvoor.

Dit verslag mag ook niet een algemene indruk wekken dat alle vrouwen en de vrouw altijd zondebok of slachtoffer zou zijn geweest. Er zijn perioden en regio's waarin vrouwen gelijkwaardig waren of nu ook zijn, waarin vrouwen hebben geschitterd of nog schitteren in de domeinen van kunst, wetenschappen, literatuur, muziek, filosofie, religie, medische wereld, … Dit neemt niet weg dat vrouwen doorheen heel de menselijke geschiedenis een onderstroom of bovenstroom van zondebok, miskenning, slachtoffer hebben gekend.

Brandstapel

Tekst: Will V
Foto's: Will V
Geleende dia's uit de powerpoint-voorstelling van mevrouw Ann Callens met haar toelating.